

**Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση
σε μαθητές με ελαφριά και μέτρια νοητική υστέρηση**

**The Environmental Education
to students with mild and moderate mental retardation**

Του Βαρούνη Αναστάσιου

Μεταπτυχιακή διατριβή που υποβάλλεται

στην τριμελή επιτροπή για την απόκτηση του μεταπτυχιακού τίτλου του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Εξειδίκευσης του Τ.Ε.Φ-Δ.Π.Θ.
σε συνεργασία με το Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. Δημόκριτος – Ινστιτούτο Πληροφορικής και Επικοινωνιών
με τίτλο: «Εξειδίκευση στις Τ.Π.Ε. και Ειδική Αγωγή – Ψυχοπαιδαγωγική της ένταξης»

Η τριμελής επιτροπή:

1. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΔΡΙΓΚΑΣ

Διευθυντής Ερευνών και Ερευνητής Α' βαθμίδας Ι.Π.Τ. Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. «ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ»

2. ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΛΟΥΚΕΡΗΣ

Συνεργαζόμενος Ερευνητής Ι.Π.Τ. Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. «ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ»

3. ΑΓΑΘΗ ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ

Συνεργάτιδα Ερευνήτρια Ι.Π.Τ. Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. «ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ»

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εργασία πραγματεύεται τα περιεχόμενα αλλά και τη διδακτική της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης σε μαθητές με ελαφρά και μέτρια νοητική υστέρηση. Πρώτα εξετάζει την έννοια της νοημοσύνης και της νοητικής υστέρησης. Έπειτα μελετά το χαρακτήρα της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, τα μέσα και τους ιδιαίτερους τρόπους μέσω των οποίων ασκείται, με έμφαση στη μελέτη πεδίου και στη χρήση των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ). Τέλος, αναμετρίεται με το ερώτημα του πώς αυτή μπορεί να συμβάλει ως μέσο και ως περιεχόμενο στην εκπαίδευση των μαθητών με νοητική υστέρηση.

ABSTRACT

This research work deals with the contents and the didactic approaches of Environmental Education to students with mild and moderate mental retardation. First, it examines the concept of intelligence and mental retardation. Then, it studies the objectives of Environmental Education, the means and the particular ways through which it is applied, focusing on the field study and the use of Information and Communication Technologies (ICT). Finally, it tries to ask the question of how Environmental Education can contribute as a means and content to the education of pupils with mental retardation.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλευριάδου, Α. (2006α). Αναπτυξιακή προσέγγιση και προσέγγιση της διαφοράς στη νοητική καθυστέρηση: Παρουσίαση και αξιολόγησή τους, στο Βλάχος, Φ., Μπονώτη, Φ., Μεταλλίδου, Π., Δερμιτζάκη, Ε. & Ευκλείδη, Α. (επίμ. εκδ.). *Επιστημονική Επετηρίδα της Ψυχολογικής Εταιρείας Βορείου Ελλάδος: Ανθρώπινη συμπεριφορά και εκπαίδευση*, Τόμος 4, σσ. 175-196. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Αναστασίου, Κ., Γωνιά, Κ., Ημέλλου, Ο., Καραγκούνης, Π., Τζιόκα, Γ. & Τσώλη, Μ. (2004). Το σποράκι πηγή ζωής: ένα πρόγραμμα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε πλαίσιο ειδικής αγωγής. *Θέματα ειδικής αγωγής*, (23), 3-10.
- Αντωνάτου, Χ. (2006). Η βιωματική προσέγγιση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης από την οπτική της Ειδικής Αγωγής. Η υλοποίηση σχολικών προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε ειδικό σχολείο. *Πρακτικά Συνεδρίου Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*. Αθήνα.
- Ansermet, F. & Maistretti, P. (2015). *Τα ίχνη της εμπειρίας : Νευρωνική πλαστικότητα και η συνάντηση της βιολογίας με την ψυχανάλυση*. Ηράκλειο Κρήτης: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Anstötz, C. (1997). *Βασικές αρχές της παιδαγωγικής για τα νοητικά καθυστερημένα άτομα*. Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα.
- Βλάχου-Μπαλαφούτη Α. (2004α). Πρακτική εφαρμογή προγραμμάτων ένταξης παιδιών με νοητική καθυστέρηση, στο Ζώνιου-Σίδερη Α. (επιμ). *Σύγχρονες ενταξιακές προσεγγίσεις. Πράξη*. Τόμος Β σ. 121-150. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Bennett, S. & Gallagher, T.L. (2012). *The Delivery of Education Services for Students who have an Intellectual Disability in the Province of Ontario*. Toronto: Community Living Ontario.
- Birjandi, P., Mirhassani, A., & Abbasian, G. (2006). Setting-based metacognitive strategy use. *Journal of Faculty of Letters and Humanities*, 49 (198), 39-87.
- Bjorklund, D. F. (1987). How Age Changes in Knowledge Base Contribute to the Development of Children's Memory: An Interpretive Review. *Developmental Review*, (7), 93-130.

- Brigham, D. and Robinson, J. (1992). From the guest editors. *Journal of Museum Education*, 17, (2).
- Γεωργόπουλος, Α. & Τσαλίκη, Ε. (1998). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Αρχές – Φιλοσοφία, Μεθοδολογία, Παιχνίδια & Ασκήσεις*. Αθήνα: Gutenberg
- Γεωργόπουλος, Α. (2002). *Περιβαλλοντική Ηθική*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γκαράνης, Α. (2009). *Η διδασκαλία της γλώσσας σε παιδιά με ελαφρά νοητική καθυστέρηση: Μια έρευνα δράσης*. Μεταπτυχιακή εργασία. Ανακτήθηκε στις 2 Φεβρουαρίου από <http://ikee.lib.auth.gr/record/113461/files/%CE%94%CE%B9%CF%80%CE%BB%CF%89%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%93%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%AC%CE%BD%CE%B7%CF%82.pdf>
- Ceci, S. (1996). *On intelligence. A bioecological treatise on intellectual development*. London: Harvard University Press.
- Δημακοπούλου, Μ. (2010). Περιβαλλοντική Εκπαίδευση (Π.Ε) και Ειδική Αγωγή (Ε.Α) στο σημερινό σχολείο: κοινός ορίζοντας. *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Το σταυροδρόμι της Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη. Πρακτικά 5ου συνεδρίου Π.Ε.ΕΚ.Π.Ε*. Ιωάννινα.
- Δημητρίου, Α. (2009). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Περιβάλλον, Αειφορία*. Αθήνα: Επίκεντρο.
- Δημητρίου, Α. (2009). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Περιβάλλον, Αειφορία. Θεωρητικές και Παιδαγωγικές προσεγγίσεις*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Δημητρίου, Α. (2005). Αντιλήψεις εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για περιβαλλοντικά ζητήματα. Στο Μ. Καϊλα, Ε. Θεοδωροπούλου, Δημητρίου, Α. και Ν. Αναστασάτος (Επιμ.), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Ερευνητικά Δεδομένα & Εκπαιδευτικός Σχεδιασμός*. Αθήνα: Ατραπός.
- Δημητρίου, Γ. (2013). Η αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών στην περιβαλλοντική εκπαίδευση/εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη. Στο: *Η εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη ως παιδαγωγικό πλαίσιο στη δημοτική και προδημοτική εκπαίδευση. Εγχειρίδιο για εκπαιδευτικούς*. Λευκωσία: FREDERICK RESEARCH CENTRE.

- Detterman, D. K. (1979). Memory in the mentally retarded, in Ellis, N. (ed.). *Handbook of mental deficiency, psychological theory and research*, pp. 727- 760. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Drigas, A. & Papanastasiou. G., Skianis, Ch. (2017). Serious Games in Preschool and Primary Education: Benefits And Impacts on Curriculum Course Syllabus. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*.
- Drigas, A., Karyotaki, M., Skianis, C. (2017). Success: A 9 Layered-based Model of Giftedness. Ανακτήθηκε από https://www.researchgate.net/publication/321953492_Success_A_9_Layered-based_Model_of_Giftedness
- Drigas, A., Pappas, M. (2017). The Consciousness-Intelligence-Knowledge Pyramid: An 8x8 Layer Model. Ανακτήθηκε από https://www.researchgate.net/publication/320330787_The_Consciousness-Intelligence-Knowledge_Pyramid_An_8x8_Layer_Model
- Drigas, A., Koukianakis, L., Papagerasimou, Y. (2006). E-Ecology: A Virtual Lab for Natural Protection. *WSEAS Transactions on Information Science and Applications*, (3).
- Dube and W.J. McIlvane (2001). Behavioural Momentum In Computer-Presented Discriminations In Individuals With Severe Mental Retardation, *Journal of the Experimental Analysis of Behavior*, vol. 75, no. 1, p. 15-23, <http://seab.envmed.rochester.edu/jeab/articles/2001/jeab-75-01-0015.pdf>
- Ευφραυμίδης, Π. (2011). *Μαθητές με ελαφρά και μέτρια νοητική υστέρηση στο μάθημα των θρησκευτικών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και οι διδακτικές ενέργειες του δασκάλου: θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση*. Διδακτορική Διατριβή. Ανακτήθηκε στις 18 Ιανουαρίου από <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/33307>
- Efklides, A. (2009). The role of metacognitive experiences in the learning process. *Psicothema*, 21 (1), 76-82.

- Ellis, N. R. (1970). Memory process in retardates and normals: Theoretical and empirical considerations, in Ellis, N. R. (ed.). *International review of research in mental retardation*, Vol. 4, pp. 1-32. New York: Academic.
- Engleson, C.D., Hottmann, M., Gomoll, R., & Grady S. (1991). *A Guide to Curriculum Planning in Environmental Education*. Wisconsin Department of Public Instruction, DPI, USA.
- Ζαχαρίου Α., Γεωργίου Δ. (2012). *Οδηγός Εφαρμογής Προγράμματος Σπουδών Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης / Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη για Εκπαιδευτικούς Δημοτικής Εκπαίδευσης*. Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, ΠΙ – ΥΑΠ
- Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (2011). *Σύγχρονες ενταξιακές προσεγγίσεις (Τόμος Α΄)*. Αθήνα: Πεδίο.
- Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (2004). Η εκπαιδευτική ένταξη στην Ελλάδα: Μια πορεία είκοσι ετών. Στο Α. Ζώνιου-Σιδέρη, Η. Σπαγδάνου, (Επιμ.), *Εκπαίδευση και τύφλωση. Σύγχρονες τάσεις και προοπτικές*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Falk, J.H. (2005). Free-choice environmental learning: Framing the discussion. *Environmental Education Research*, 11(3), 265-80.
- Ferretti, R. P., & Butterfield, E. C. (1992). Intelligence-Related Differences in the Learning, Maintenance, and Transfer of Problem-Solving Strategies. *Intelligence*, (16), 207-223.
- Flavell, H. J., Green, L. F., & Flavell, E. R. (1998). The mind has a mind of its own: Developing knowledge about mental uncontrollability. *Cognitive Development*, (13), 127-138.
- Flavell, J. H. (1976). Metacognitive aspects of problem solving. In L. B. Resnick (Eds.), *The nature of intelligence* (pp. 231–235). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Florian, L. (2004). “Uses Of Technology That Support Pupils With Special Educational Needs” in *ICT and Special Educational Needs, A Tool for Inclusion*, (ed. Lani Florian and John Hegarty), McGraw-Hill International, 2004., <http://www.mcgraw-hill.co.uk/openup/chapters/033521195X.pdf>.
- Fuster, J. (2003). *Cortex and mind: Unifying cognition*: Oxford university press.
- Gardner, H. (1983). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*: Basic books.

- Gough, A. (2005). Sustainable Schools: Renovating Educational Processes. *Environmental Education Research*, (4), 339-351.
- Grossman H, Begad M. (1983). *Classification in mental retardation*. Washington, DC: American Association on Mental Deficiency.
- Grossman, H. & Begab, M. & AAMD (1983). *Classification in mental retardation*. Washington, DC: American Association on Mental Deficiency.
- Ηλιοπούλου, Ι. Εναλλακτικές μορφές διδασκαλίας για μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες: η περίπτωση της Ιστοριογραμμής/Storyline σε ένα παράδειγμα περιβαλλοντικού θέματος. *Για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, (58).
- Hofer, B. & Sinatra, G. (2010). Epistemology, metacognition, and self-regulation: Musings on an emerging field. *Metacognition and Learning*, 5 (1), 113-120.
- Hofstadter, D. & Dennet, D. (2006). *The Mind's I: Fantasies and Reflections on Self & Soul*: Basic books.
- Hoover, J. H. & Wade, M. G. (1985). Motor learning theory and mentally retarded individuals: A historical view, *Adapted Physical Quarterly*, 2, 228-252.
- Hopkins, C. & McKeown, R. (2002). Education for Sustainable Development: an international perspective. In Tilbury, D., Stevenson, R., Fien, J., & Schreuder, D (Eds.), *Education and Sustainability Responding to the Global Challenge* (pp.13-24). Cambridge: IUCN
- Howe, M. (1997). *IQ in question: The truth about intelligence*: Sage.
- Huguenin, N. (2004). Assessing visual attention in young children and adolescents with severe mental retardation utilizing conditional discrimination tasks and multiple testing procedures, *Research in Developmental Disabilities*, vol. 25, no. 2, 155-181, (doi:10.1016/j.ridd.2004.01.001)
- IUCN/UNEP/WWF (1991). *Caring for the Earth - A Strategy for Sustainable Development*. London: Earthscan Publications Ltd.
- Κίτσου, Γ. (2015). Η Ειδική Αγωγή στην Ελλάδα με έμφαση στο ενταξιακό πλαίσιο: Παρουσίαση, κριτική και τεκμηριωμένες προτάσεις για σύνδεση της θεωρίας με την εκπαιδευτική

πολιτική και πρακτική. Ανακτήθηκε στις 10 Μαρτίου 2018 από <http://georgiakitsoumath.weebly.com/uploads/4/5/6/6/45664067/%CE%A3%CE%A5%CE%9D%CE%95%CE%9A%CE%A0%CE%91%CE%99%CE%94%CE%95%CE%A5%CE%A3%CE%97.pdf>

- Κοκκέβη Α. (2001). Νοητική Καθυστέρηση, στο Τσιάντης Ι. (επιμ.) *Παιδοψυχιατρική*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Κούκου Μ. & Lehman D. (2006). Η συναπτική πλαστικότητα του ανθρώπινου εγκεφάλου ως κλειδί για την κατανόηση των σωφρόνων και των εσφαλμένων αποφάσεων. *Σύναψις* (3), 38-55.
- Κουτσελίνη, Μ. (2006). *Διαφοροποίηση της διδασκαλίας - μάθησης σε τάξεις μικτής ικανότητας: Φιλοσοφία και έννοια προσεγγίσεις και εφαρμογές. Τόμος Α'.* Λευκωσία.
- Κουτσελίνη, Μ. (1995). Μεταγνώση. Η έννοια και η διδασκαλία της. *Νέα Παιδεία*, (74), 48-56.
- Κρασανάκης, Γ. Ε. (1997). *Παιδιά με νοητική ανεπάρκεια: Θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση*. Ηράκλειο: Αυτοέκδοση.
- Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2005). Μεταγνωστικές διεργασίες και αυτορρύθμιση. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (1997). *Ψυχολογία της σκέψης*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Kandel, E. (2001). The molecular biology of memory storage: a dialogue between genes and synapses. *Science* (294), 1030-1038.
- Kirinić, V. Vidaček-Hainš, A. Kovačić. (2010). *Computers in Education of Children with Intellectual and Related Developmental Disorders*. doi:10.3991/ijet.v5s2.1246. University of Zagreb, Varaždin, Croatia.
- Knapp, C. E. (1996). *Just beyond the classroom: Community adventures for interdisciplinary learning*. Charleston, WV: ERIC Clearinghouse on Rural Education and Small Schools.
- Kola-Olusanya, A., (2005). 'Free-choice environmental education: Understanding where children learn outside of school'. *Environmental Education Research*, 11(3), 297-307.

- Kubota, C. & Olstad, R. (1991). Effects of novelty-reducing preparation on exploratory behavior and cognitive learning in a science museum setting. *Journal of Research in Science Teaching*, 28(3), 225-234.
- Kuhn, D. (2000). Metacognitive Development. *Current Directions in Psychological Science*, 9 (5), 178-181.
- Λαμπροπούλου, Β. (2004). *Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών για μαθητές με ελαφρά και μέτρια νοητική υστέρηση*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.
- Λιαράκου, Γ. & Φλογαΐτη, Ε. (2007). *Από την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη: Προβληματισμοί, Τάσεις και Προτάσεις*. Αθήνα: Νήσος.
- Lenjani, I. (2015). Constructivism and Behaviorism methodologies on special needs education. *European Journal of Special Education Research*, 1(1).
- Lewontin, R. (1978). Η πλάνη του βιολογικού ντετερμινισμού. *Σύγχρονα Θέματα* (1).
- Lewontin, R. (2000). *Η βιολογία ως ιδεολογία : Το δόγμα του DNA*. Αθήνα: Σύναμμα.
- Lonergan, N. and Andresen, L.W. (1988). Field-based education: some theoretical considerations. *Higher Education Research and Development*, (7), 63-77.
- Luckasson, Ruth, et al. (2002). *Mental retardation: Definition, classification, and systems of supports*. American Association on Mental Retardation.
- Μακρής, Ν. (1995). *Η προσωπική θεωρία του Νου και η σχέση της με τις γνωστικές ικανότητες*. Διδακτορική Διατριβή. Ανακτήθηκε στις 8 Μαρτίου 2018 από <http://phdtheses.ekt.gr/eadd/handle/10442/8919>.
- Μανδάλου, Π. (2011). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Η περιβαλλοντική ιστορία στο πλαίσιο μιας παγκόσμιας οικο-ηθικής επιβίωσης*. Διπλωματική Εργασία. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. ΙΑΚΑ.
- Ματσαγγούρας, Η. (1998). *Θεωρία και πράξη της διδασκαλίας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ματσαγγούρας, Η. (2003). *Η Διαθεματικότητα στη σχολική γνώση: Εννοιοκεντρική Αναπλαισίωση και Σχέδια Εργασίας*. Αθήνα: Γρηγόρης.

- Μπιτσάκης, Ε. (2011). *Η ύλη και το πνεύμα*. Αθήνα: Άγρα.
- Μώκος, Δ. (2012). *Διερεύνηση μεταγνωστικών λειτουργιών κατά την επίλυση μαθηματικών προβλημάτων σε μαθητές ηλικίας 10-11 ετών*. Διδακτορική Διατριβή. Ανακτήθηκε στις 25 Φεβρουαρίου 2018 από <http://phdtheses.ekt.gr/eadd/handle/10442/27429>.
- Maloof, J. (2006). Experience this! The experiential approach to teaching environmental issues. *Applied Environmental Education and Communication*, (5), 193-197.
- Martini, R., & Shore, B. M. (2008). Pointing to parallels in ability-related differences in the use of metacognition in academic and psychomotor tasks. *Learning and Individual Differences*, (18), 237–247.
- McPartland, M. and Harvey, P. (1987). A question of fieldwork. *Teaching Geography*, 12(4), 162-164.
- Means, B. (1994.), *Technology and Education Reform: The Reality Behind the Promise*, San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Michael, D.R. and Chen, S.L. (2005). *Serious Games: Games That Educate, Train and Inform*. Boston: Muska & Lipman/Premier-Trade Publisher.
- Moreno, J. & Saldaña, D. (2005). Use of a computer-assisted program to improve metacognition in persons with severe intellectual disabilities, *Research in Developmental Disabilities*, vol. 26, no. 4, p. 341-357, (doi:10.1016/j.ridd.2004.07.005)
- Nundy, S.J. (1998). *The fieldwork effect: An exploration of the role and impact of fieldwork at key stage two.*, Doctoral Dissertation, University of Southampton, England.
- Πολυχρονοπούλου, Σ. (2001). *Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες: Νοητική υστέρηση, ψυχολογική κοινωνιολογική και παιδαγωγική προσέγγιση*, Τόμος Β΄. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Panaoura, A. & Philippou, G. (2007). The developmental change of young pupils. Metacognitive ability in mathematics in relation to their cognitive abilities. *Cognitive Development*, (22), 149–164.

- Prins, F. J., Veenman, M. V. J., & Elshout, J. J. (2006). The impact of intellectual ability and metacognition on learning: New support for the threshold of problematicity theory. *Learning and Instruction*, (16), 374-387.
- Raffaelli, M., Crockett, L. J., & Shen, Y. (2005). Developmental stability and change in self-regulation from childhood to adolescence. *Journal of Genetic Psychology*, 166 (1), 54-75.
- Rahimi, M. & Katal, M. (2012). Metacognitive strategies awareness and success in learning English as a foreign language: an overview. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, (31), 73-81.
- Roger, C. (1978). Attitudes toward Children's Rights: Nurturance or Self-Determination. *Journal of social issues*. (34). <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1978.tb01029.x>
- Σούλης, Γ. (1999). *Τα παιδιά με βαριά νοητική καθυστέρηση και ο κόσμος τους : Άτομα με πολλαπλές αναπηρίες*. Αθήνα : Gutenberg.
- Σταυρούση, Π. (2002). *Στρατηγικές κατανόησης και παραγωγής προτάσεων και μνήμη ιστοριών σε νοητικώς καθυστερημένα και τυπικώς αναπτυσσόμενα παιδιά*. Δημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Τμήμα Ψυχολογίας, Α. Π. Θ.
- Smith, P.R. (1987). Outdoor Education and its Educational Objectives. *Geography*, 72(3), 209-216.
- Smith, T. E. C., Polloway E. A., Patton J. R. & Dowdy C. A. (1995). *Teaching students with special needs in inclusive settings*. Boston: Allyn and Bacon.
- Smith, Tom E., et al. (2015). *Teaching students with special needs in inclusive settings*: Pearson.
- Standen, P & Brown, D. (2005). Virtual Reality in the Rehabilitation of People with Intellectual Disabilities: Review, *CyberPsychology & Behaviour*, vol. 8, no. 3, p. 272-282.
- Sternberg, R. & Douglas, D. (Eds.). (1986). *What is intelligence?: Contemporary viewpoints on its nature and definition*: Praeger Pub Text.
- Sternberg, R. (1985). *Beyond IQ: A triarchic theory of human intelligence*: Cambridge University Press.

- Τασσιόδης, Π., Χατζημιχαήλ, Μ., Αντωνίου, Π. (2010). Το WebQuest ως Εργαλείο Μάθησης στην Περιβαλλοντική Αγωγή: Διδακτική Πρόταση: «Προβλήματα του Περιβάλλοντος». *Πρακτικά του 5ου Πανελληνίου Συνεδρίου Π.Ε.ΕΚ.Π.Ε.* Γιάννενα.
- Τζουριάδου, Μ. (1995). *Παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Μια ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση.* Θεσ/νίκη: Προμηθέας.
- Tan, Cheung. (2008). Effects of computer collaborative group work on peer acceptance of a junior pupil with attention deficit hyperactivity disorder (ADHD), *Computers & Education*, vol. 50, no. 3, p. 725-741, doi:10.1016/j.compedu.2006.08.005.
- Tomlinson, C. (1995). *How to differentiate instruction in mixedability classrooms.* Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Tomlinson, C. A., & Eidson, C. C. (2003). *Differentiation in practice: A resource guide for differentiating curriculum.* Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Tomlinson, C.A. (2007). *Διαφοροποίηση εργασίας στην τάξη.* Αθήνα: Γρηγόρης.
- Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, (2009). *Πρόγραμμα Σπουδών: Περιβαλλοντική Εκπαίδευση / Εκπαίδευση για Αειφόρο Ανάπτυξη.* Λευκωσία: Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού.
- Φλογαΐτη, Ε. (2006). *Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφορία.* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Φλογαΐτη, Ε. (1998). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση.* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- UNESCO (2005a). United Nations Decade of Education for Sustainable Development (2005-2014): International Implementation Scheme. UNESCO, France web: www.unesco.org/education/desd
- Vivian, C. & Spielman, R. (2002). The genetics of variation in gene expression. *Nature genetics* (32).
- Wallon, H. (1985). *La Vie Mentale.* Paris: Ed. Sociales.
- Wehmeyer, M. L. (2003). Defining mental retardation and ensuring access to the general curriculum, *Education and Training in Developmental Disabilities*, 38(3), 271-282.
- Westling, D. L. (1986). *Introduction to mental retardation.* New Jersey: Prentice- Hall.

- Zakin, A. (2007). Metacognition and the Use of Inner Speech in Children's Thinking: A Tool Teachers Can Use. *Journal of Education and Human Development, 1*(2), 1-14.
- Zoniou-Sideri, A. & Vlachou, A. (2006). Greek teachers' belief systems about disability and inclusive education. *International Journal of Inclusive Education, 10*(4/5), 379-394.